

**Interní hematologická klinika LF MU a FN Brno
Centrum molekulární biologie a genové terapie
CEITEC MU**

Moderní metody analýzy genomu

Jitka Malčíková

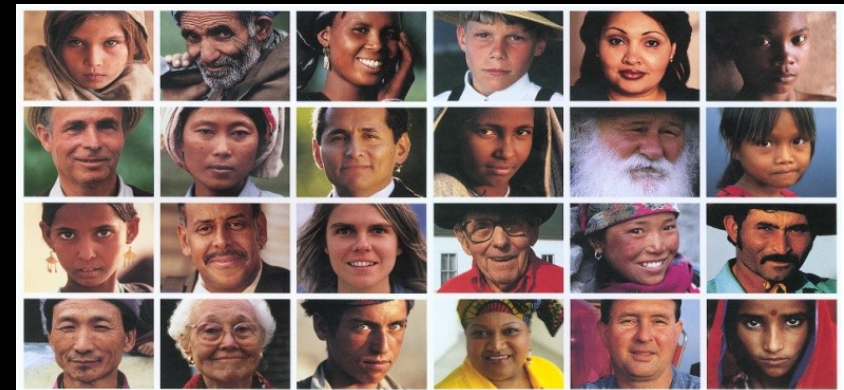
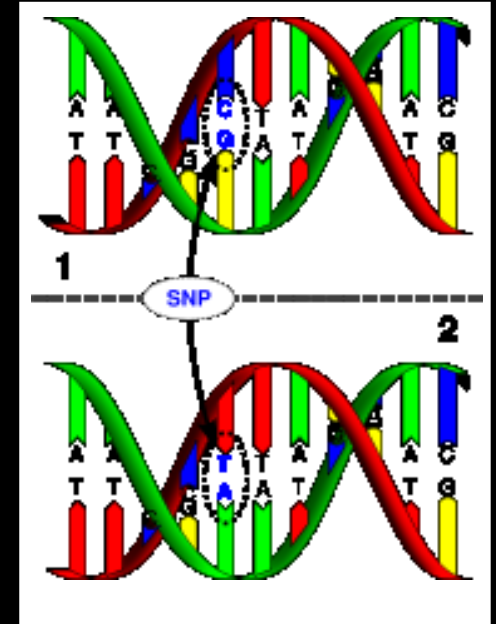
20.2.2013

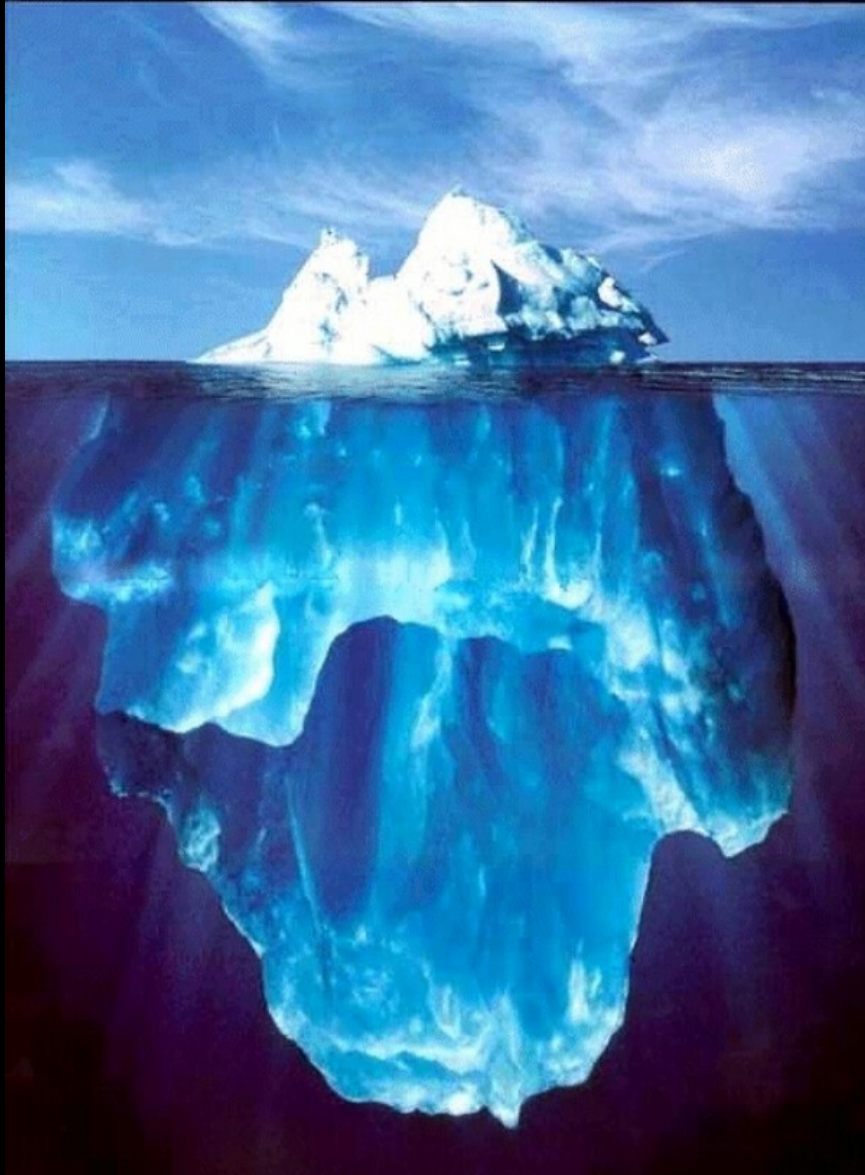
Syllabus

- Úvod (Malčíková)
- Microarrays (Malčíková)
- Metody analýzy miRNA a dalších nekódujících RNA (Mráz)
- NGS (Tichý)
  - 454
  - SMRT
  - Sequencing by synthesis, sequencing by ligation – Illumina
  - IonTorrent
- Aplikace – Genomika, Transkriptomika, Epigenomika (Tichý)
- Analýza interakcí proteinů se specifickými sekvencemi genomu (Štros)
- Další technologie – Fluidigm, Sequenom, Luminex, Nanostring (Tichý)

Variabilita genomu

- Jednouklettidové polymorfismy
(Single Nucleotide Polymorphisms - SNP)
  - polymorfismus vs mutace
- Změny v počtu kopií genetického materiálu
(Copy Number Variations – CNV)
- Velikost repetitivních sekvencí v genomu
- Epigenetické změny – imprinting

Genom (3.2×10^9 bp, 20-25 tis genů)

- Transkripce
- Posttranskripční modifikace
- Alternativní sestřih

Transkriptom

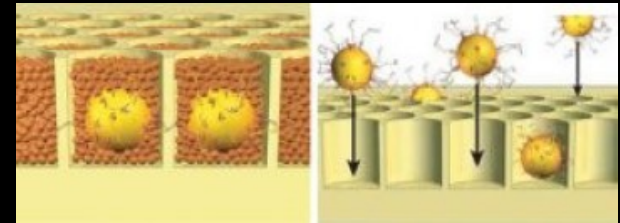
- Translace
- Posttranslační modifikace
- Alternativní konformace

Proteom (miliony proteinů)

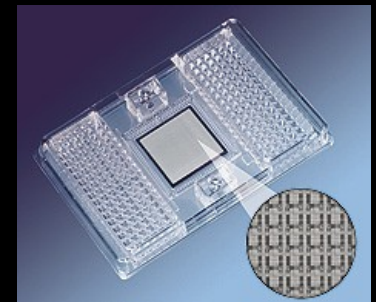
- Dynamický systém – odráží momentální stav buňky
- Hladina proteinu často nekoreluje s hladinou mRNA

Moderní metody – analýza „omů“

- Čipové technologie
- Sekvenování nové generace

- Fluidigm – mikrofluidní kvantitativní PCR

- Hmotnostní spektrometrie

- Analýza proteomu, ale i genové exprese, SNP a metylací

Moderní metody

„High-throughput“ „Large-scale“ „Ultra-deep“

- Snaha o získání co nejvíce informací
- Výsledkem je ohromné množství dat
- Význam biostatistiky

Sekvenování genomů

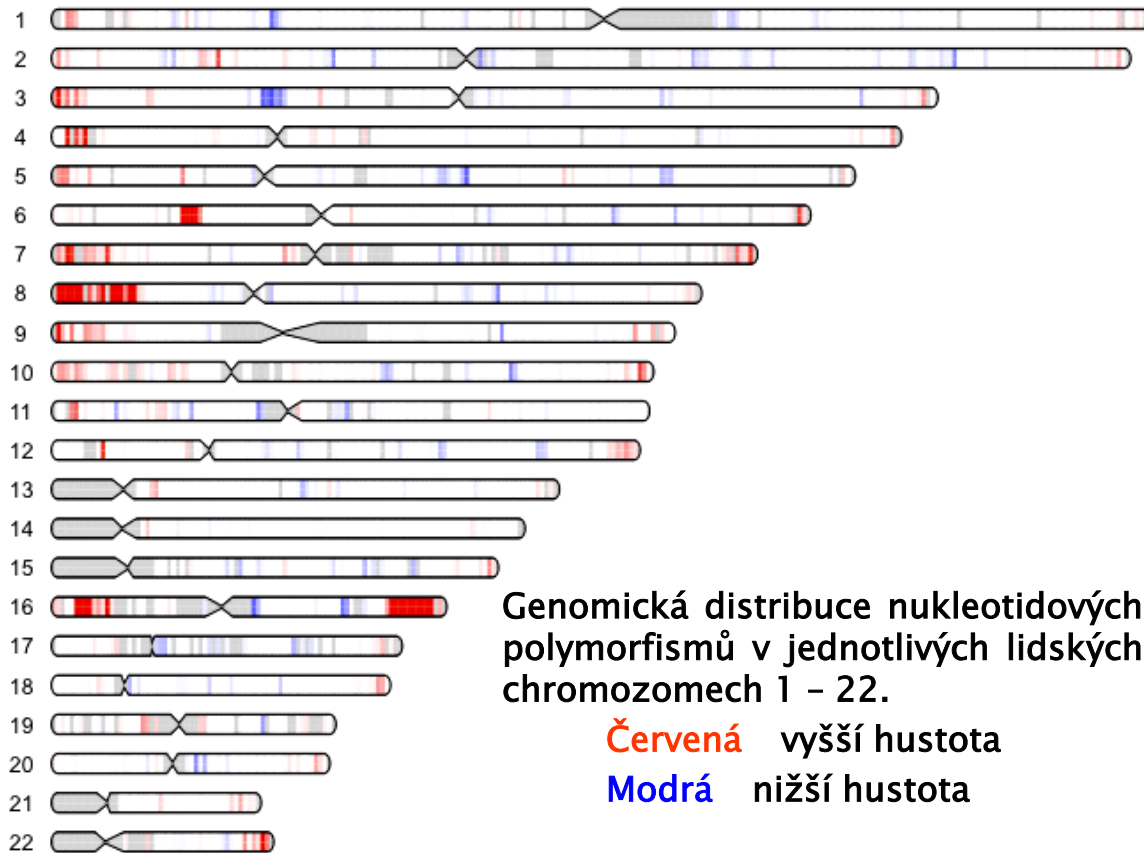
- První individuální genom (kompletní diploidní sekvence konkrétního člověka) – Institut J. C. Ventera
  - Použitá technologie: Sangerovo kapilární sekvenování
  - Výsledky: identifikováno 2,81 miliardy nukleotidů (7,5 nás. pokrytí), 4,1 milionu variant (44 % změn heterozygotních), z toho **3,2 mil. SNP**, 292 tis. malých inzercí/delecí

(Levy, S., et al. PloS Biol 2007)

- Druhý individuální genom - Baylor College, Texas
  - Použitá technologie: sekvenování nové generace
  - Výsledky: identifikováno **3,3 mil. SNP** (7,4 nás. pokrytí), z toho **10 tis. ovlivňuje záměnu aminokyseliny v proteinovém produktu genů**

(Wheeler, D.A., et al. Nature, 2008)

Projekt 1000 genomů - „A deep catalog of human genetic variations“

Již bylo v lidském genomu
Identifikováno:

15 milionů SNP

1 milion krátkých inzercí/delecí

20 tisíc strukturních variací

A map of human genome variation from population-scale sequencing. 1000 Genomes Project Consortium, Durbin RM, Abecasis GR, Altshuler DL, Auton A, Brooks LD, Durbin RM, Gibbs RA, Hurles ME, McVean GA., *Nature*. 2010 Oct 28;467(7319):1061-73. (Sanger Institute, 179 human genomes)

Diversity of human copy number variation and multicopy genes. Sudmant PH, Kitzman JO, Antonacci F, Alkan C, Malig M, Tsalenko A, Sampas N, Bruhn L, Shendure J; 1000 Genomes Project, Eichler EE, Abecasis GR, Altshuler DL, Auton A, Brooks LD, Durbin RM, Gibbs RA, Hurles ME, McVean GA., *Science*. 2010 Oct 29;330(6004):641-6. (University of Washington, Seattle, 159 human genomes)

Úskalí

- Interpretace
- Komerční „direct-to-consumer“ (DTC) genetic testing

Microarrays

Čipové technologie

- 1995 - Mark Schena

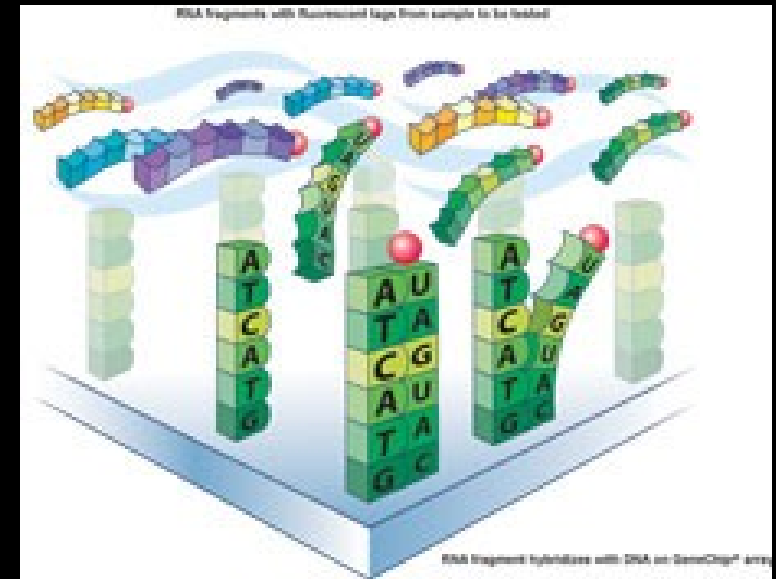
„Quantitative monitoring of gene expression patterns with a complementary DNA microarray“, Science (1995); 270(5235): 467-70.

- Analýza exprese 45 genů Arabidopsis

- 1996 - Affymetrix GeneChip

Princip čipových technologií

- Princip – sondy vázané na nosný podklad

- Různé dělení podle
  - Aplikace (genotypizace; exprese RNA, proteinů; epigenetika...)
  - Technologie výroby (*in situ* syntéza; deponování)
  - Typu sond (umělé chromozómy – BAC, PAC; cDNA; oligonukleotidy)
  - Značení (fluorescence – jedno/více-kanálové; autoradiografie, chemiluminiscence)

Nosný podklad

■ Sklo

- mikroskopické sklíčko (25 x 75 mm)
- speciální formáty
- různé úpravy povrchu – aminosilan, epoxy atd.

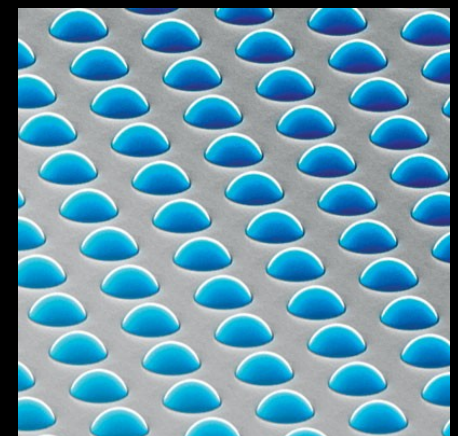
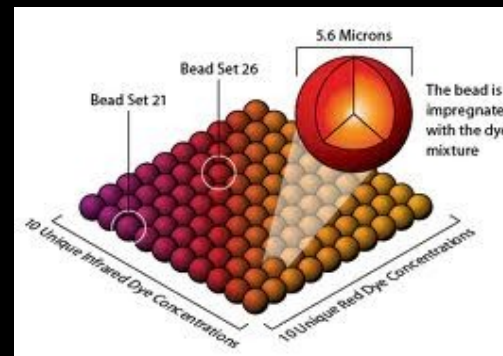

■ Nylonová nebo nitrocelulózová membrána

■ Plast, gel

■ Mikrokuličky

- BeadArrays® (Illumina)
- xMAP (Luminex)

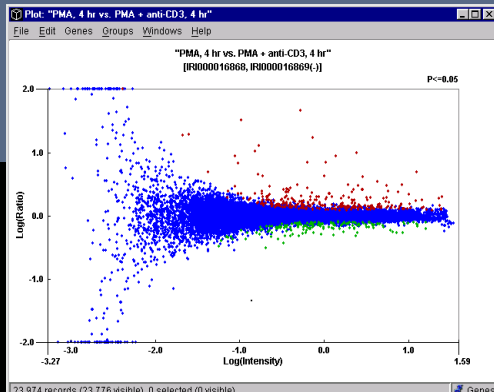

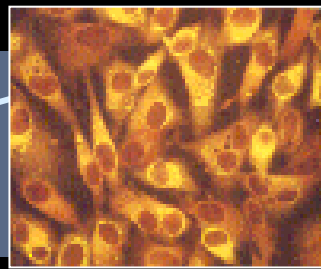
Aplikace

- Analýza genomových aberací, genotypizace
  - CGH, SNP čipy
  - Resekvenační čipy
- Epigenomika
  - Mapování vazby proteinů na DNA (ChIP-on-chip)
  - Mapování metylované DNA (MeDIP-chip)
- Exprese
  - mRNA, miRNA
  - Proteiny
  - Buňky, tkáně

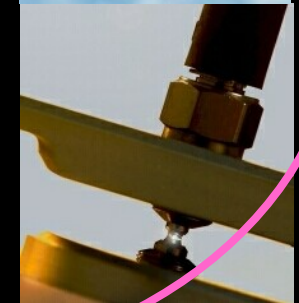
**Analýza dat,
statistické
zpracování**

Buňky, tkáň...

Bioanalyser

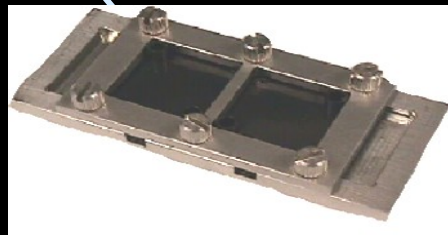
**Spektrofotometr
NanoDrop**

**Izolace DNA,
RNA,
proteinů...**

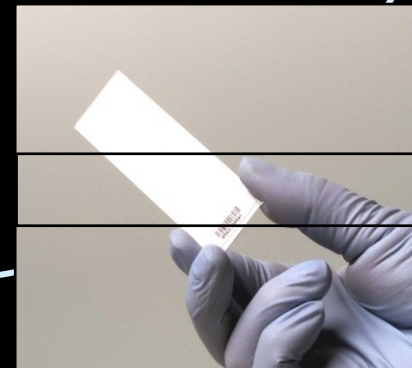
Čipová analýza

Skenování čipu

**Hybridizace materiálu
(RNA, proteinů...) s
čipem**

Příprava čipu

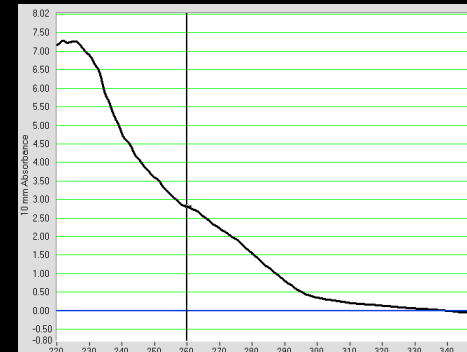
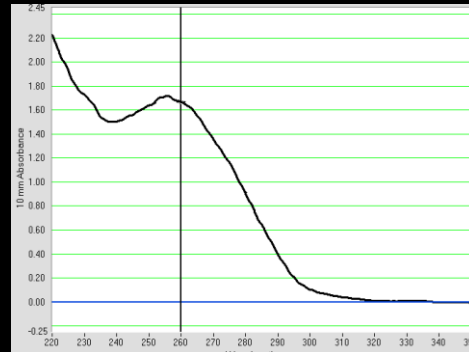
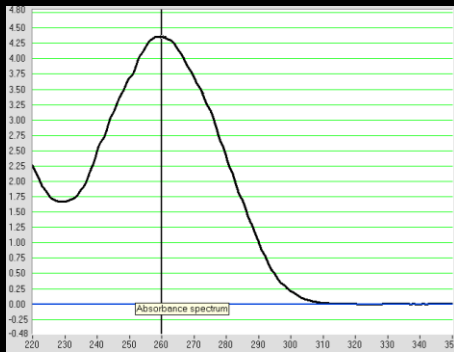

**Amplifikace a
značení**

Kontrola kvality

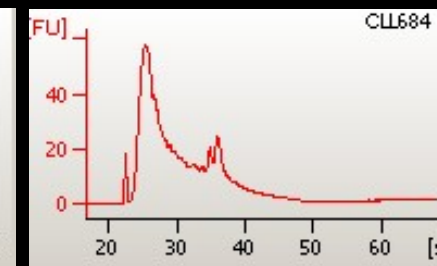
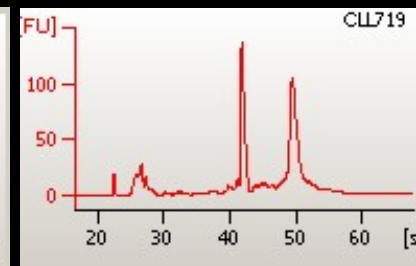
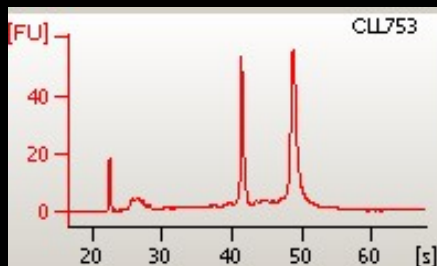
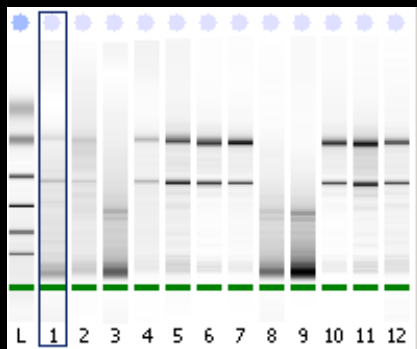
■ Nanodrop

- kvantifikace nukleových kyselin A_{260}
- měření čistoty: $A_{260/280}$ (kontaminace proteiny); $A_{260/280}$ (kontaminace org. látkami)

■ Bioanalyser – „lab on a chip“

- Degradace RNA
- RIN – RNA integrity number – poměr 28S a 18S rRNA

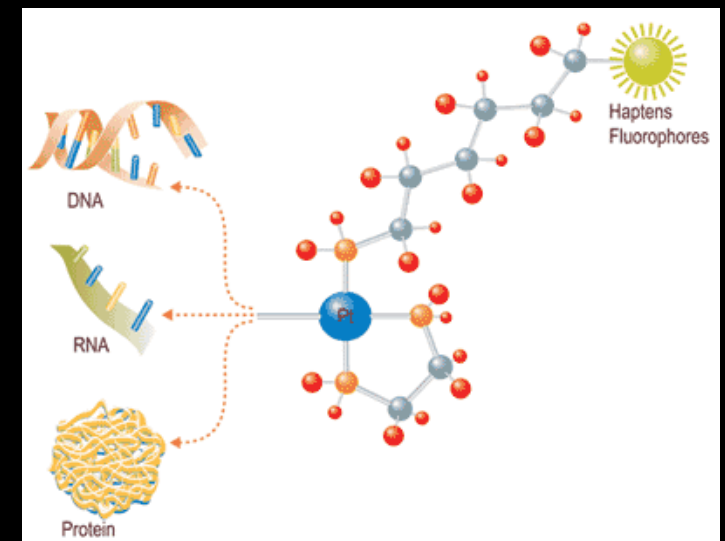
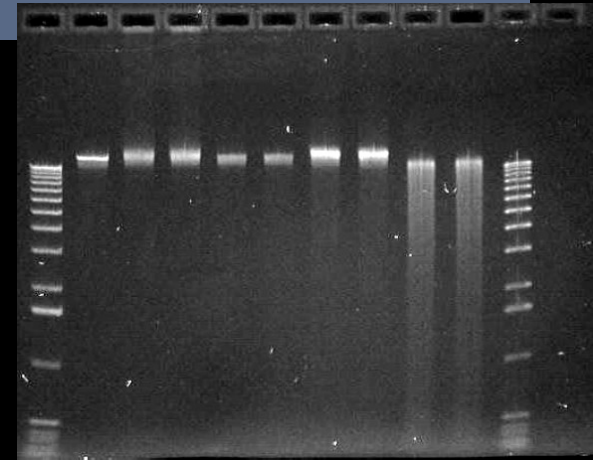

Čipy pro analýzu genomu

- Výchozí materiál – genomová DNA
- Detekce nebalancovaných genomových změn
  - Amplifikace, delece – CNV – copy number variations
  - Nedetekuje balancované chromozomální translokace
  - Array CGH
- Detekce uniparentální dizomie, genotypizace
  - SNP čipy
- Detekce mutací, polymorfismů
  - Resekvenační čipy

Postup

- Izolace DNA
- Kontrola kvality, stanovení kvantity
- Amplifikace – celogenomová, PCR
- Fragmentace – enzymaticky
- Značení - fluorescence
- Hybridizace, odmytí
- Skenování
- Analýza dat

CGH - komparativní genomová hybridizace

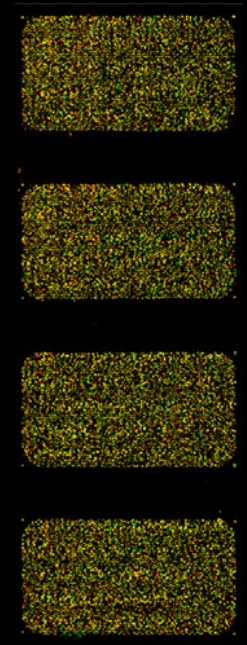
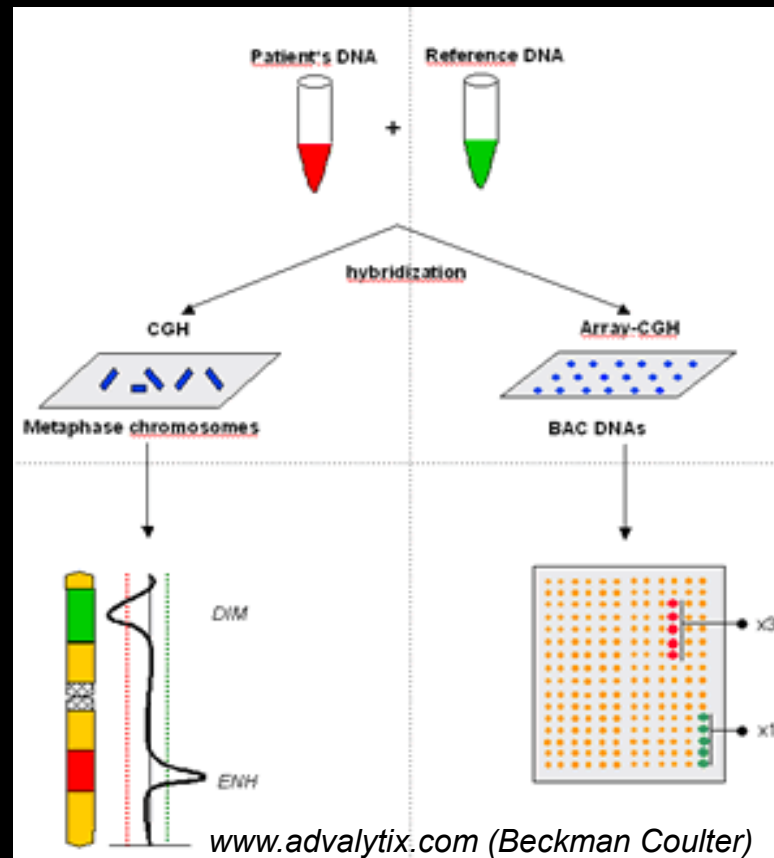
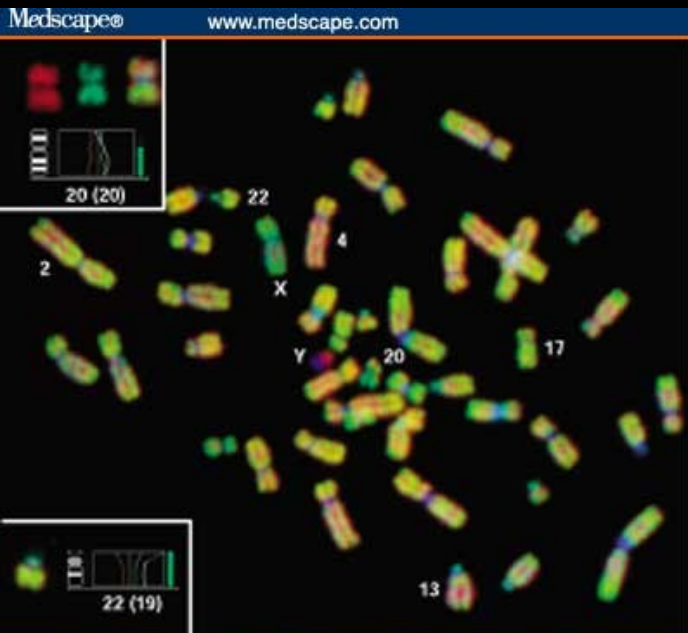
Kohybridizace značené **DNA vzorku** a **kontrolní DNA**

- na normální metafázní chromozomy

- klasická CGH, HR-CGH
- Metoda molekulární cytogenetiky

- na sondy navázané na sklíčku

- array CGH – čipová technologie

Rozdělení aCGH podle typu sond

- Délka a hustota pokrytí DNA sond určuje rozlišení čipu
- Úseky genomové DNA vložené do vektorů
  - YAC (Yeast Artificial chromosome) - 200 -1000 kb
  - BAC (Bacterial Artificial chromosome) - 50–200 kb
  - PAC (Phage Artificial chromosome) - 75-200 kb
  - Kosmidy – 30-40 kb
  - Rozlišení ~ 1Mb
- cDNA - 1-2 kb
  - Pouze genové oblasti
  - Horší schopnost detekce jednokopiových změn
  - Rozlišení - 1-2 kb
- Oligonukleotidy - 25-85 bází
  - Rozlišení - pod 1 kb

Platformy aCGH

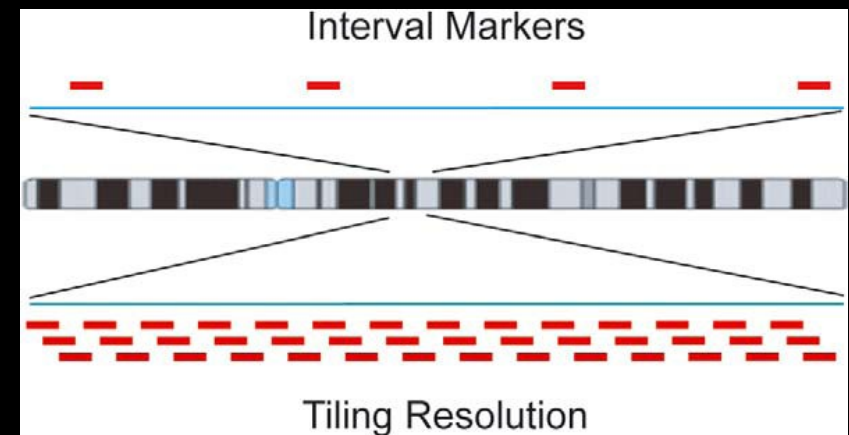
■ Cílené

- Analýza vybraných „hot spot“ oblastí spojených s konkrétním onemocněním

■ Chromozomové

■ Celogenomové

- Sondy rozmístěné
  - rovnoměrně po genomu
  - v určitých intervalech
  - Tiling arrays – sondy se překrývají – vysoké rozlišení

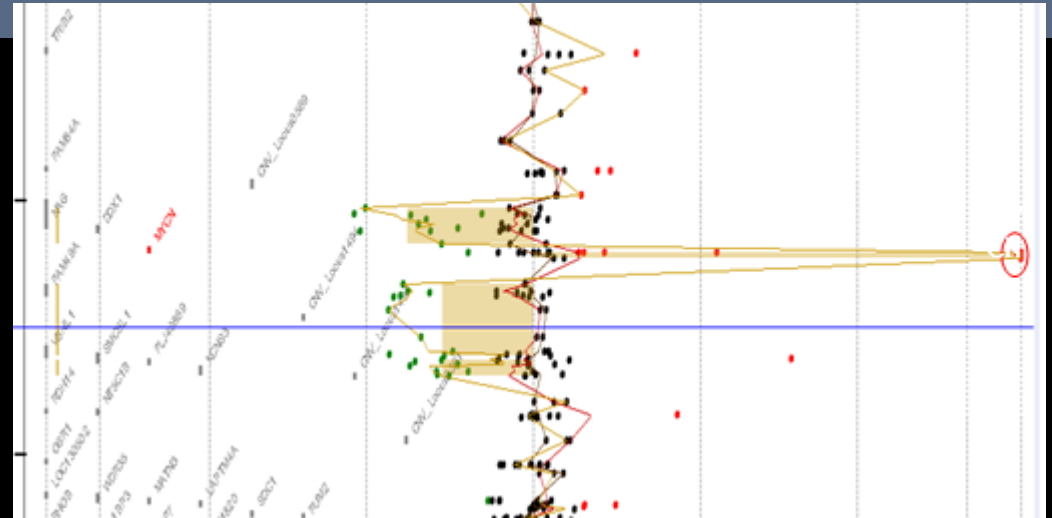
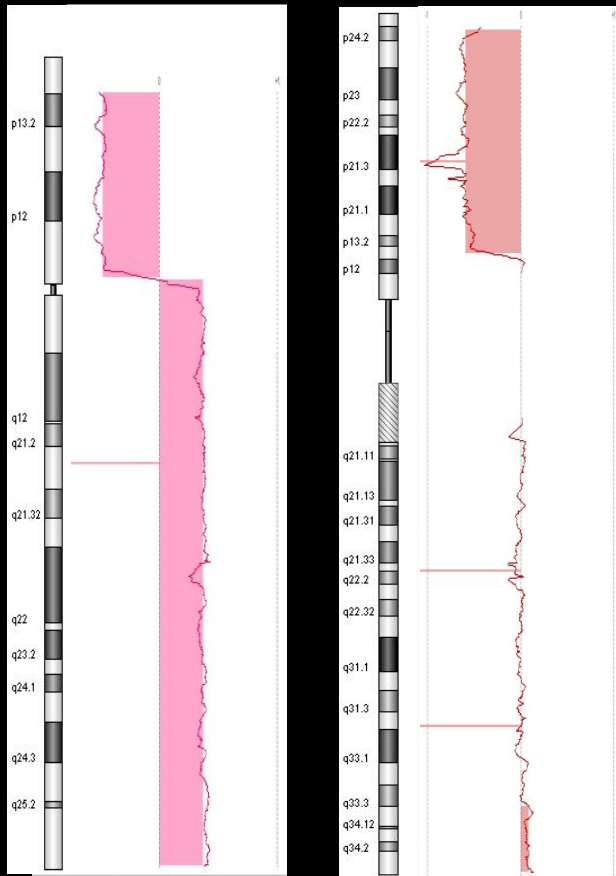

Davies et al., 2005

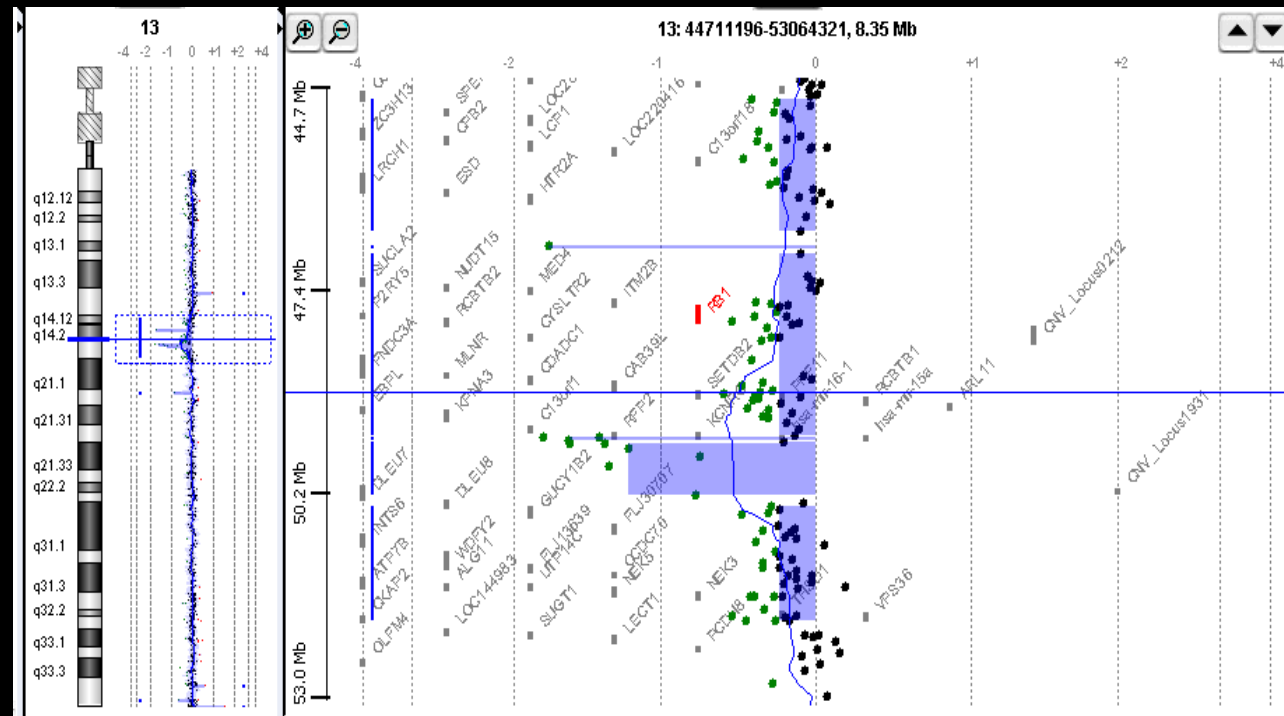
Výsledky aCGH

Delece + amplifikace

izochromozom 17 delece 9p

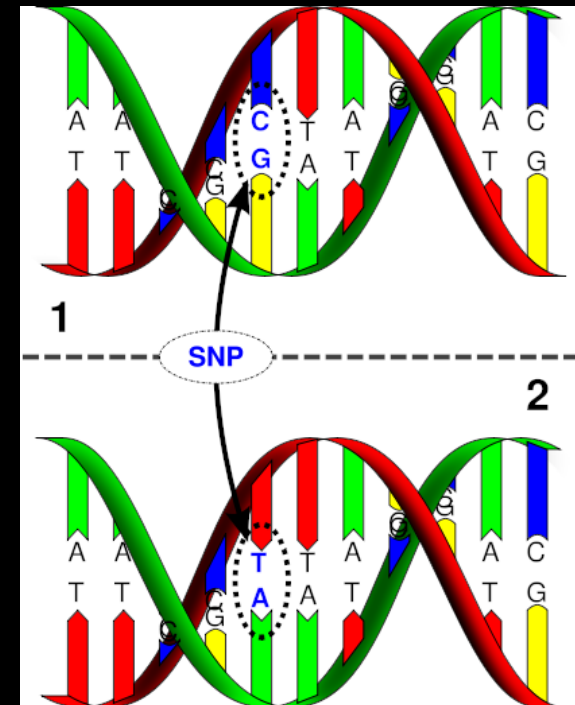

Krátká delece mono a bialecká

SNP čipy

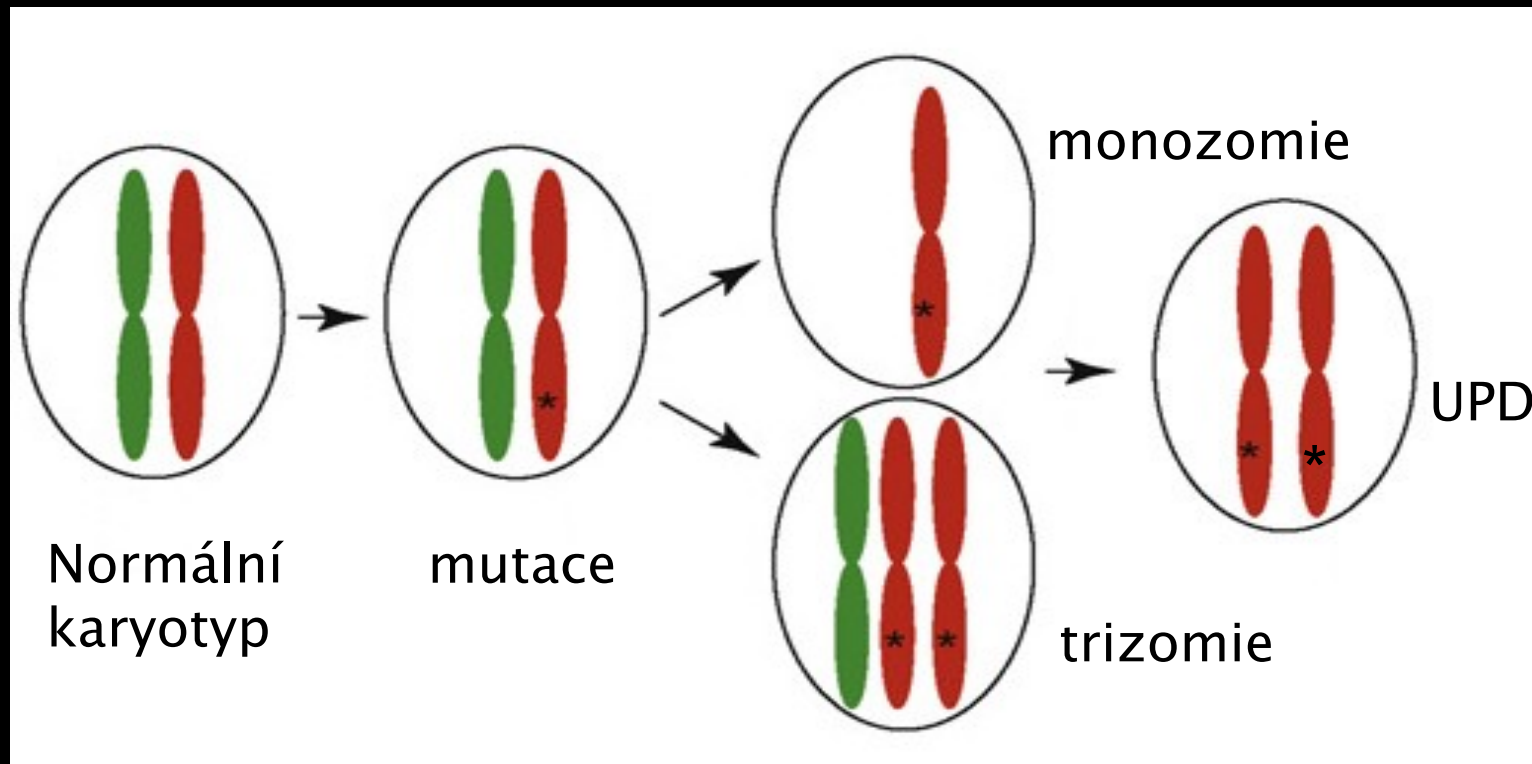
- Čipy umožňující rozlišit nejen CNV, ale i SNP
  - Sondy pro detekci CNV jako u CGH čipů + sondy speciálně navržené pro detekci SNP
- SNP – jednonukleotidové polymorfismy
- Určení alelového statusu, haplotypu
  - Genotypizace, asociační studie
- Detekce uniparentální dizomie

Uniparentální dizomie (UPD)

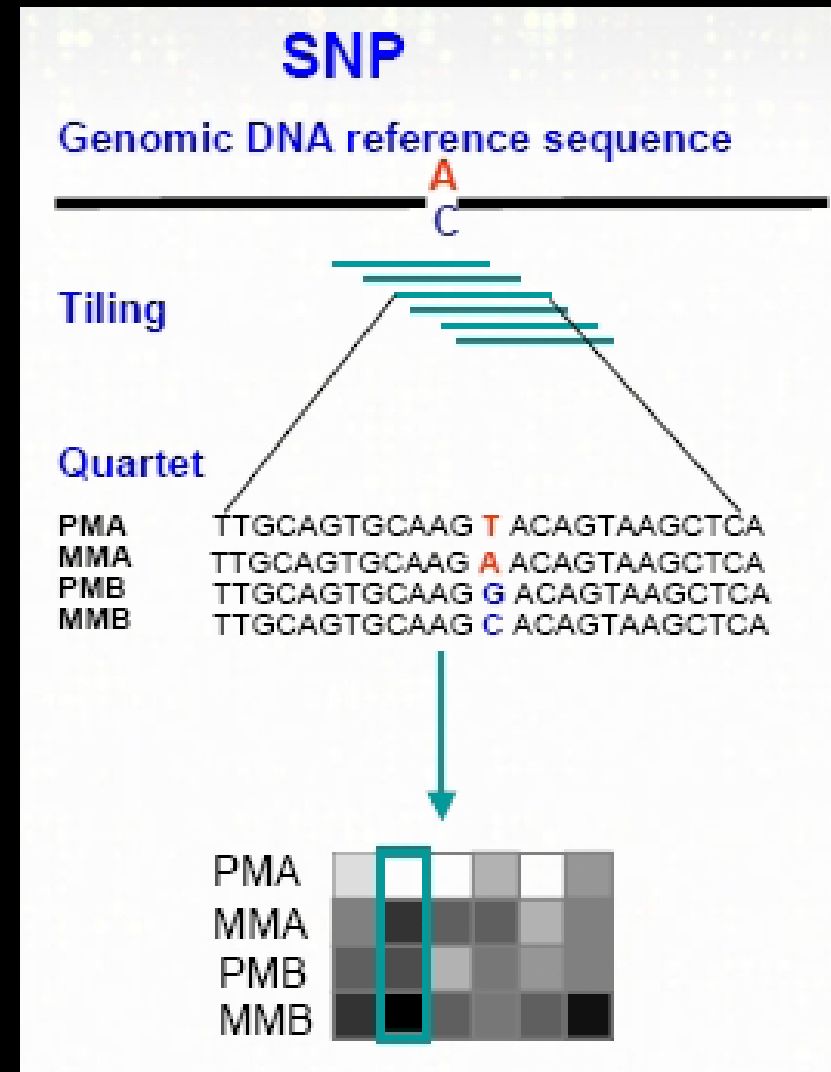
CNN LOH – copy number neutral loss of heterozygosity

- Vrozená, získaná
- Heterodisomie vs isodisomie
- Vyskytuje se u řady onemocnění

Princip SNP čipů - Affymetrix

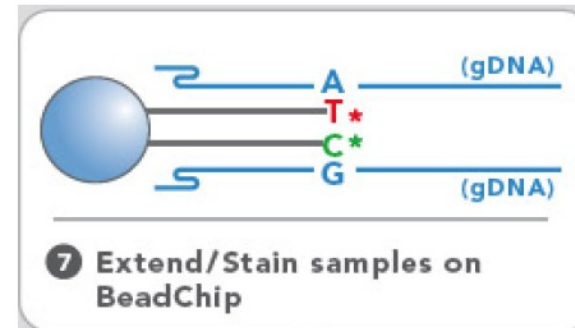
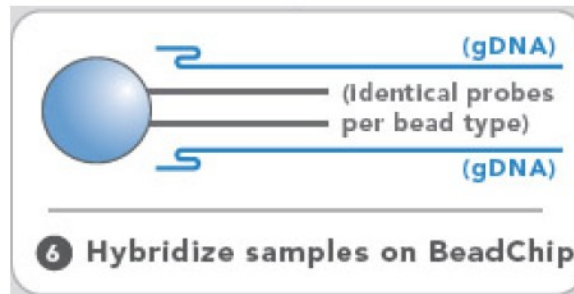
- 25b sondy, záměna 13. nukleotidu - největší vliv na sílu vazby při neshodě
- Jednobarevná detekce
  - na čip se hybridizuje pouze označená testovaná DNA

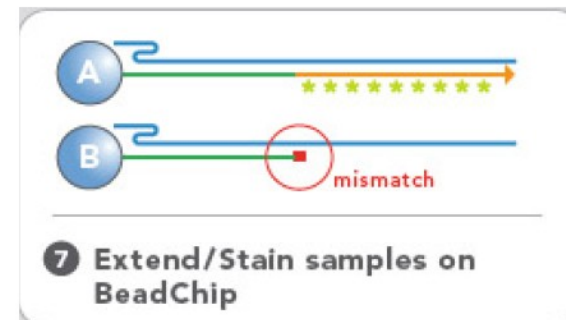
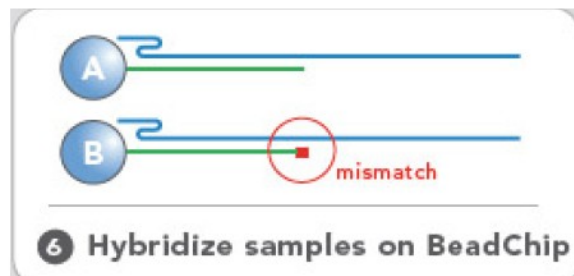
Princip SNP čipů - Illumina

- 1x 50b, single base extension; pouze A/G, A/C, T/C, T/G (dvoubarevná metoda)
- 2X 50b, allele specific extension

Infinium II

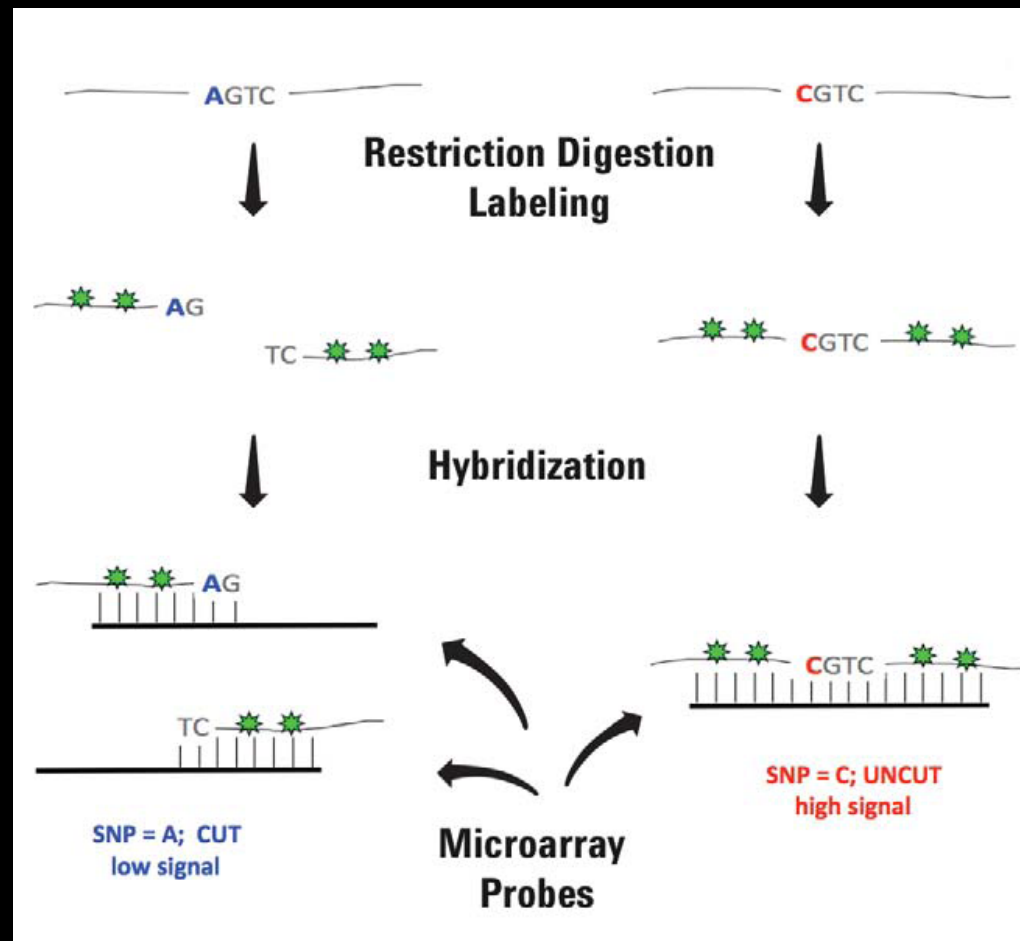
Infinium I

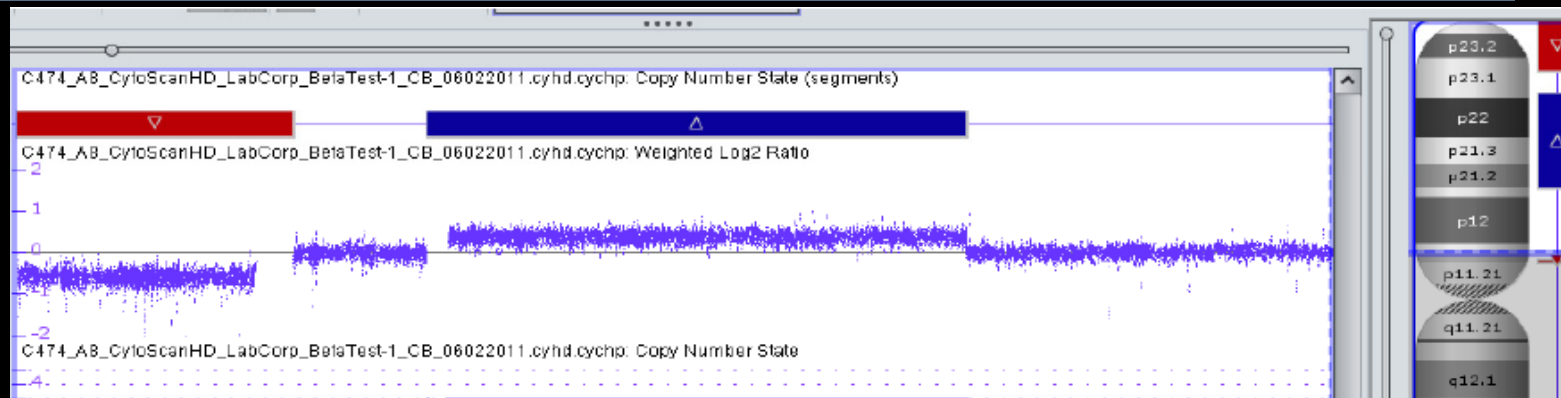
Princip SNP čipů - Agilent

- 60b, SNPs pouze v místech rozpoznávaných restričními endonukleázami

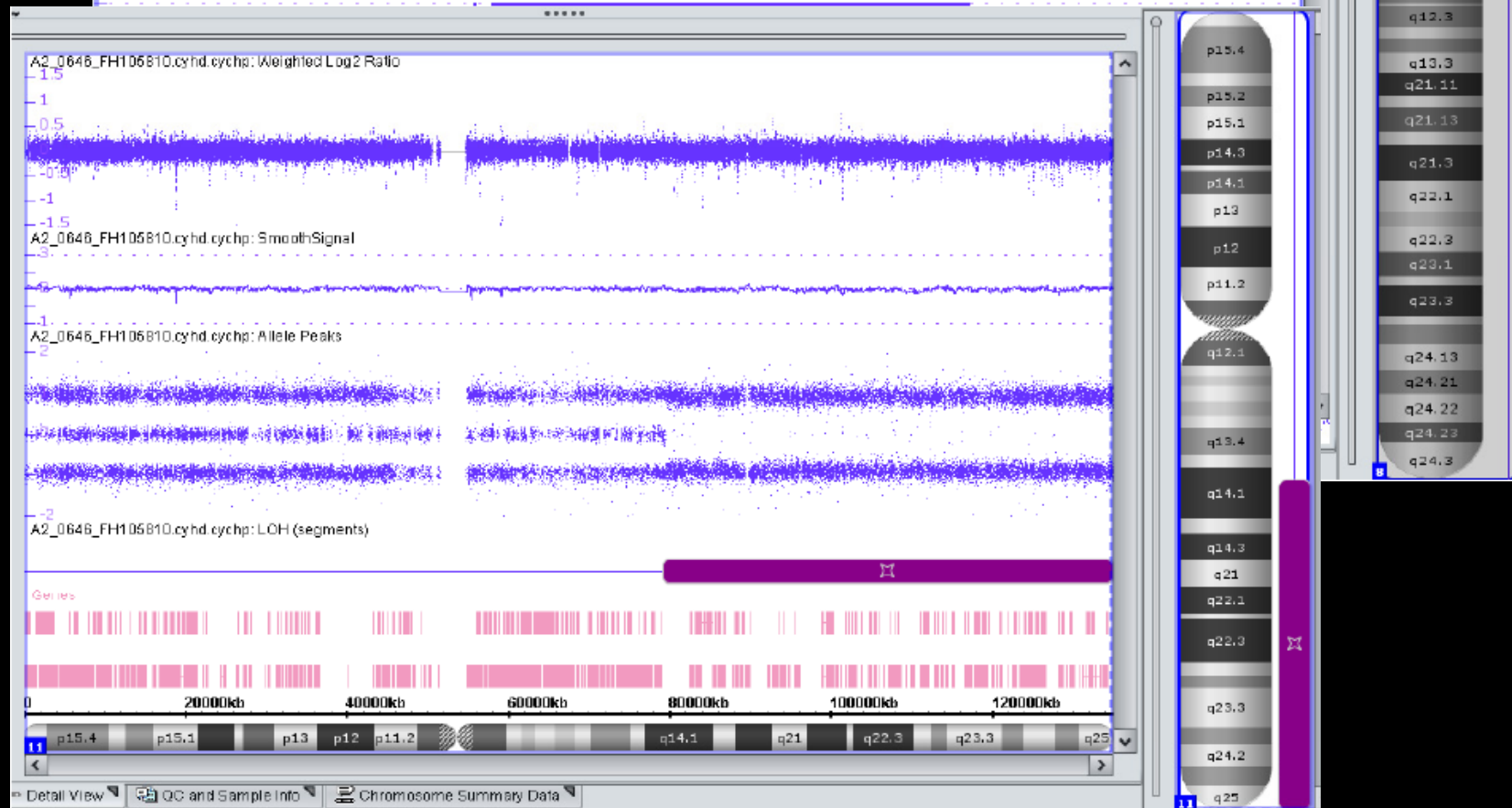

Výsledky SNP čipů

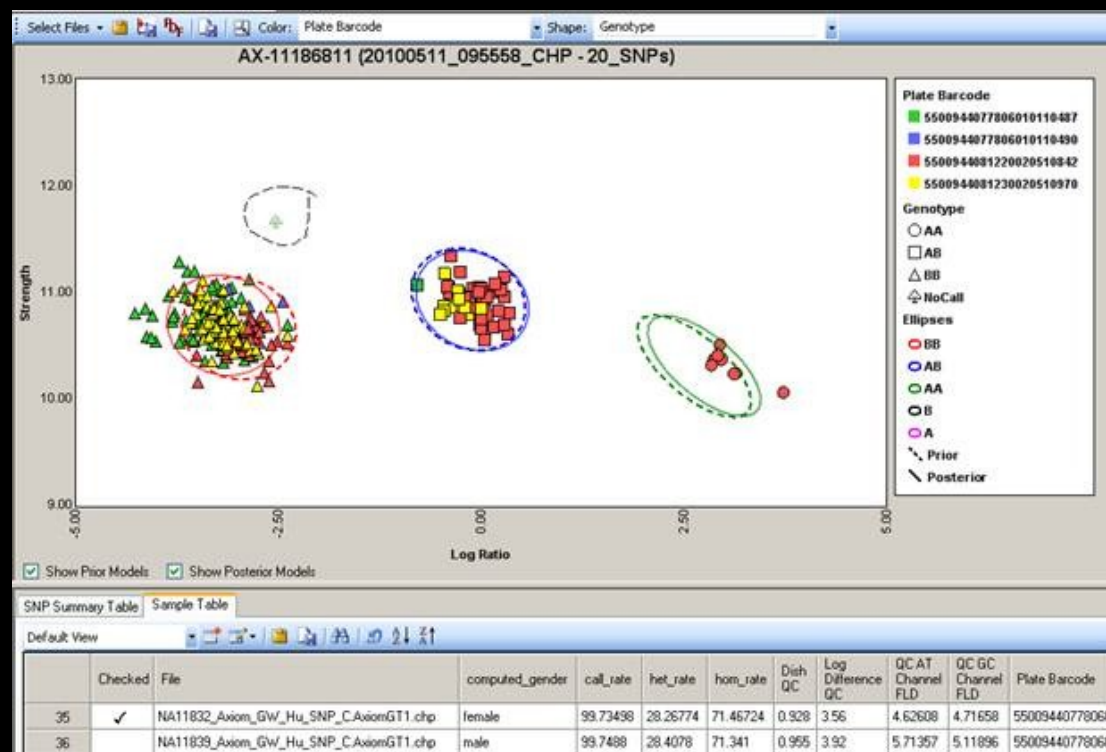
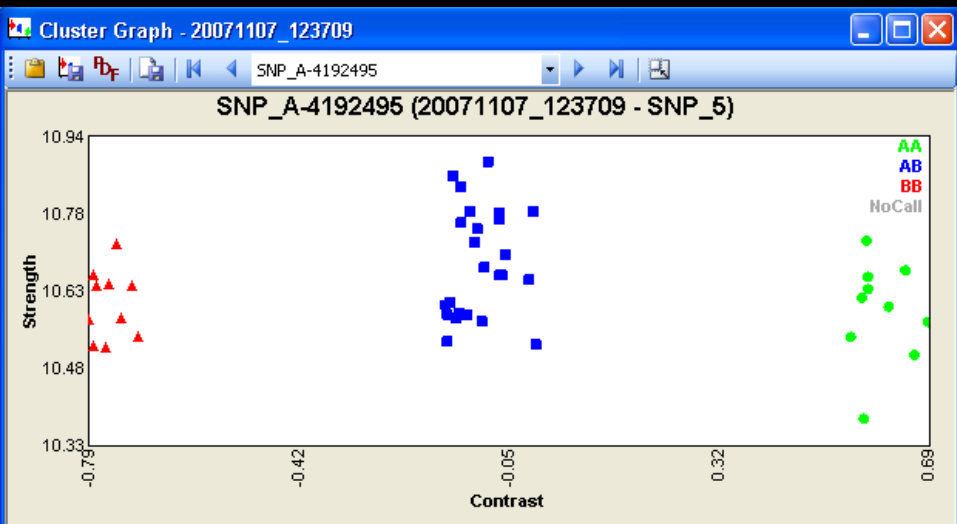
Amplifikace + delece

Uniparentální
dizomie

Výsledky SNP čipů - genotypizace

Využití CGH, SNP čipů

- **Nádorová genomika**
  - V nádorových buňkách často změny genomu – primární i sekundární
- **Klinická genetika**
  - Přesnější charakterizace mikródelečních syndromů
  - Identifikace genomových změn u pacientů s mentální retardací i jinými vrozenými postiženími
- **Prenatální a preimplantační diagnostika**
- **Asociační studie – asociace SNP i CNV s řadou onemocnění (revmatoidní artritida, diabetes, nádorová onemocnění, psychiatrická onemocnění)**
- **Evoluční studie**

Resekvenační čipy

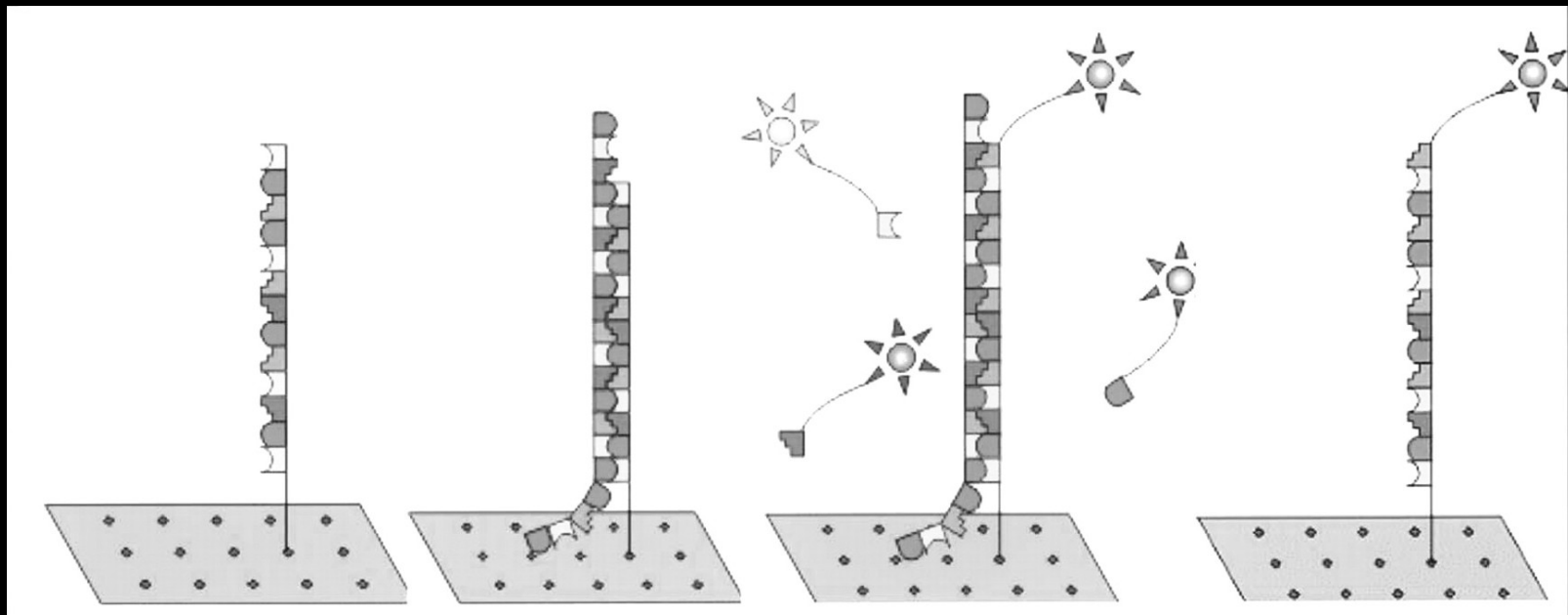
- Affymetrix

- Stejný princip jako detekce SNP
- SNP = testovány 2 varianty X resekvenování = testovány 4 varianty

TCGGTAGCCATGAATGAGTTACTAC	<i>Probe 1 Forward</i>
TCGGTAGCCATGCATGAGTTACTAC	<i>Probe 2 Forward</i>
TCGGTAGCCATGGATGAGTTACTAC	<i>Probe 3 Forward</i>
TCGGTAGCCATGTATGAGTTACTAC	<i>Probe 4 Forward</i>
ATCGGTAGCCATGCATGAGTTACTACAGCT	<i>Genomic Sequence of interest</i>
TAGCCATCGGTACGTACTCAATGATGTCGA	
AGCCATCGGTAGATACTCAATGATG	<i>Probe 1 Reverse</i>
AGCCATCGGTAGCTACTCAATGATG	<i>Probe 2 Reverse</i>
AGCCATCGGTAGGTACTCAATGATG	<i>Probe 3 Reverse</i>
AGCCATCGGTAGTTACTCAATGATG	<i>Probe 4 Reverse</i>

Resekvenační čipy

- APEX
  - Arrayed Primer EXtension
  - Prodloužení sondy o jeden nukleotid komplementární ke vzorku
  - 4-barevná technologie – nutné speciální vybavení

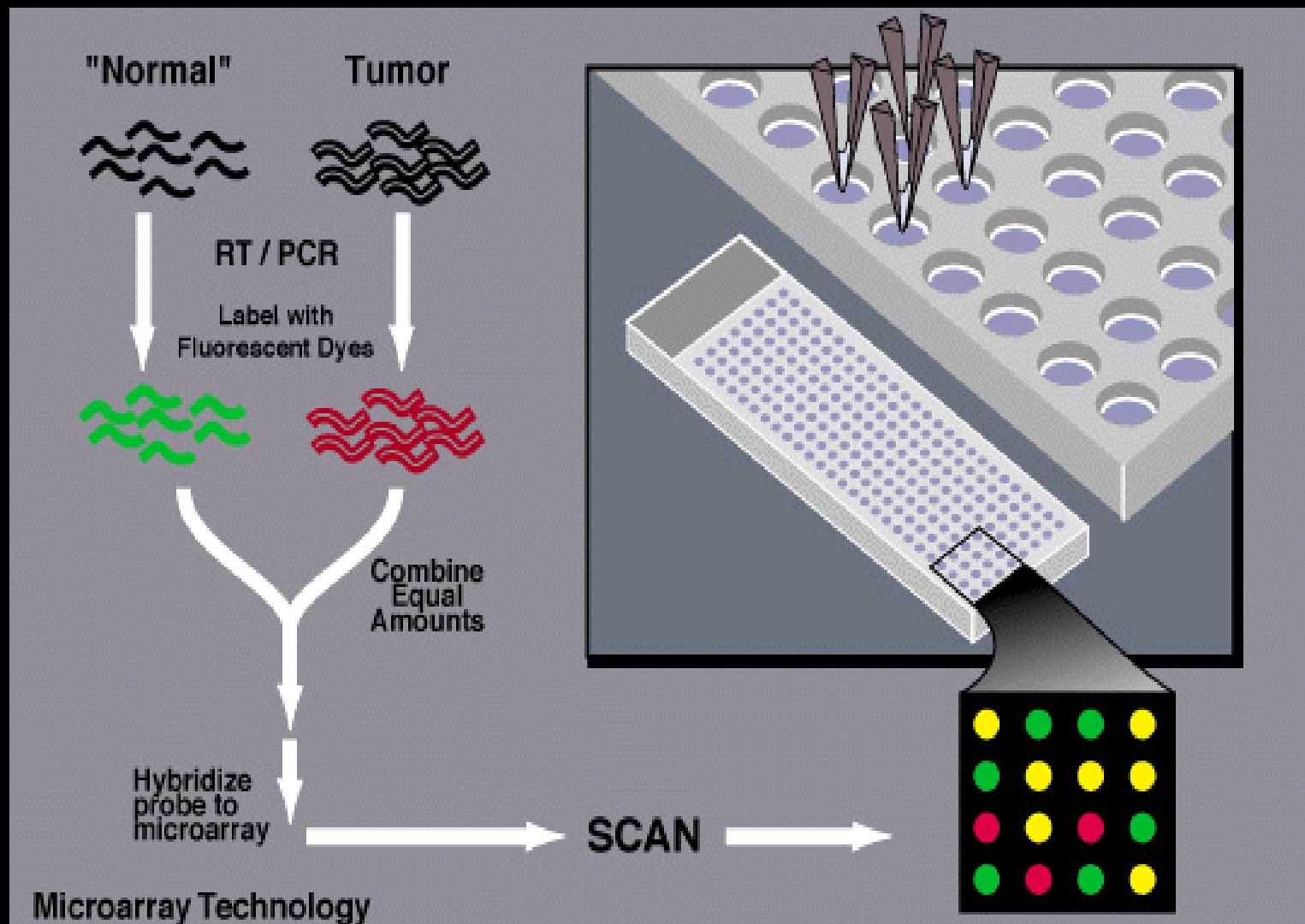

Resekvenační čipy – hudba minulosti

- Paralelní sekvenace více oblastí
- Detekce mutací, na které je čip navržen
- Screeningová metodika
- Custom arrays – nutno ověřit Sangerovým sekvenováním
- Komerčně dostupné „diagnostické“ čipy
  - Roche – platforma Affymetrix
    - Cytochrom P450 – FDA approval, CE-IVD
    - P53 v testování
    - Není nutné ověřovat výsledek
    - Jen 1 gen , ale velmi rychlé, „user friendly“ (protokol max 2 dny)
  - APEX
    - Dostupné čipy pro konkrétní geny + možný vlastní design
    - Nutné ověřit sekvenací
    - Research use only

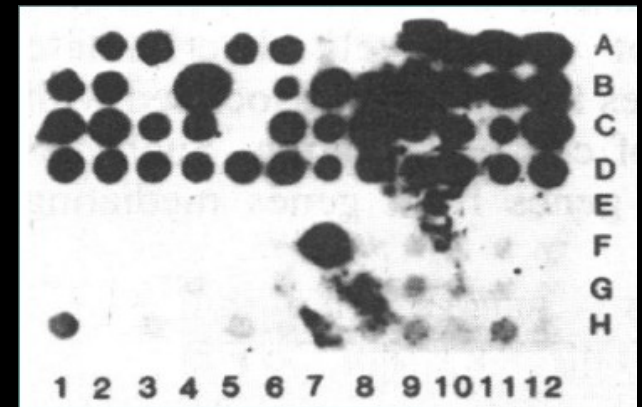
Expresní čipy - princip

 Buňky kontrolní   Buňky sledované

Historie

- 1987 Kulesh et al. - cDNA knihovna na papírovém filtru
- Přelom 80./90. - E. Southern – in-situ syntéza oligonukleotidů
- 1991 – Fodor et al. - světlem řízená paralelní syntéza
- 1995 – Schena et al. - cDNA expresní microarray
- 1996 – lidská cDNA microarray
- 1997 – celogenomová (kvasinka)
  - cDNA microarray
- 1997 – celogenomová (kvasinka)
  - oligonukleotidová microarray

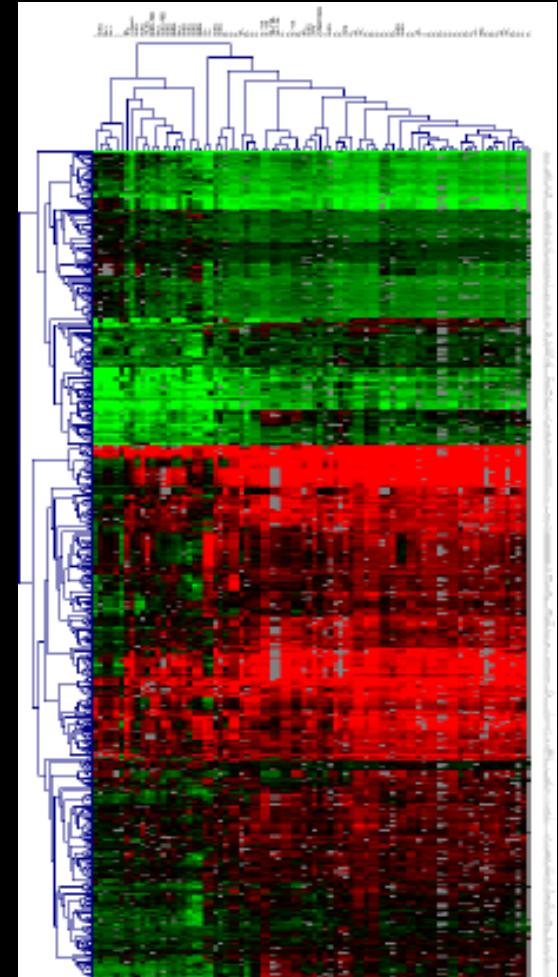

Expresní čipy - typy

- Studium exprese mRNA (miRNA)
  - Celogenomové
  - Exonové (whole transcript)
  - Cílené – konkrétní dráhy, diagnózy
- High- i low- density
- Sondy – krátké i dlouhé oligonukleotidy, cDNA
- Sklíčka, cartridge, mikrokuličky, membrány
- Jedno- a dvou- kanálové

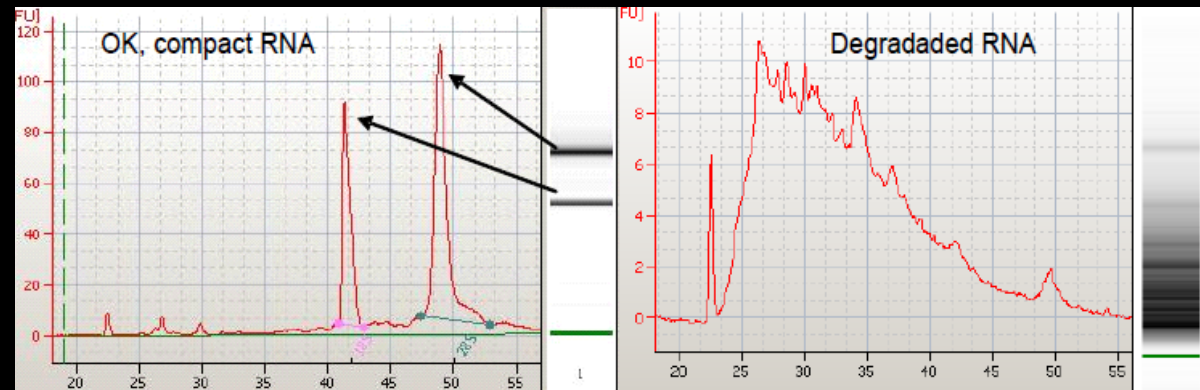
Aplikace

- Studium efektů stimulů na genovou expresi
  - Chemikálie (např. léčiva)
  - Fyzikální faktory (záření)
  - Gene knock-out (siRNA)
  - Gene transfection (např. transkripční faktory, mutantní alely)
- Studium rozdílů mezi vzorky
  - Tkáně a orgány
  - Diagnózy

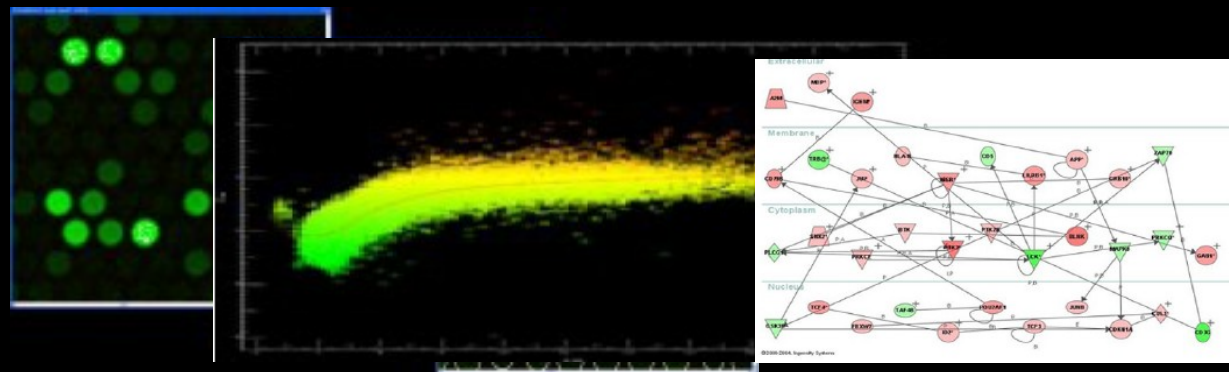
Postup

- Izolace RNA
- Kvantita, kontrola kvality
- Přepis RNA
  - Oligo-dT priming
    - Kvalitní RNA
    - 3' biased sondy
  - Random priming – hexa-, okta-, nona-mery
    - I degradovaná RNA
    - Celý transkript

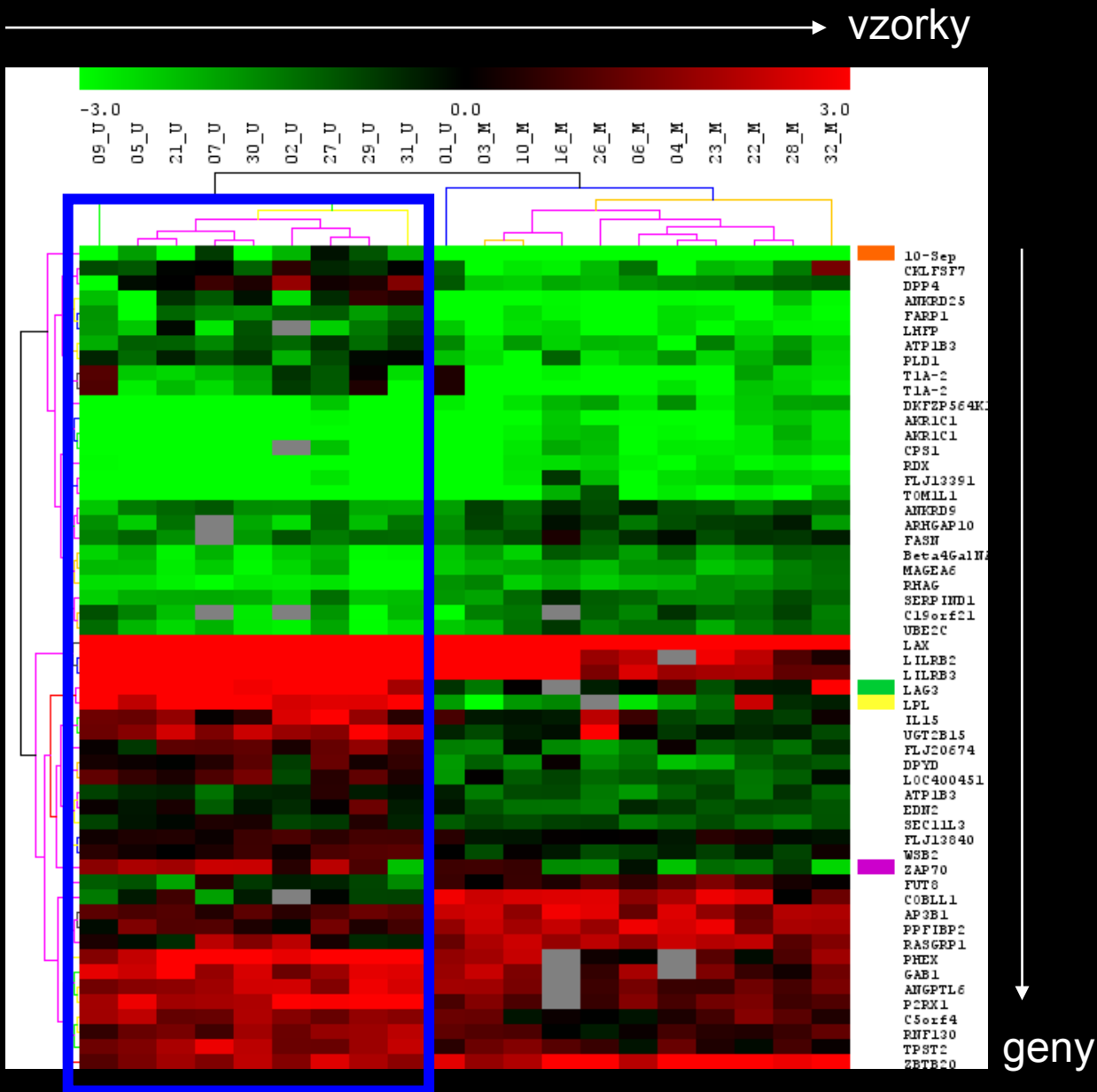

- Značení - fluorescence
- Hybridizace, odmytí
- Skenování
- Analýza dat

- Zpracování obrazu
- Normalizace
- Klastrová analýza (supervised, unsupervised)
- Integrace s dalšími daty – gene ontology, genové interakce, funkční vztahy

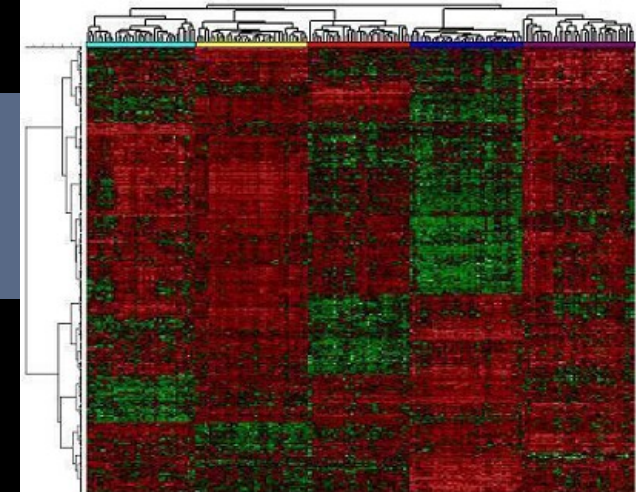

Výsledky

- Identifikace genů rozdílně exprimovaných u konkrétních skupin vzorků
- Ověření pomocí real-time PCR

Využití

- Pochopení molekulárních mechanismů
- Studium biomarkerů – diagnostické, prognostické, prediktivní
- Komerčně dostupné pro *in vitro* diagnostiku
  - FDA cleared / IVDMA (In Vitro Diagnostic Multivariate Index Assays)
    - MammaPrint®
      - Stanovení rizika metastázování po chirurgickém odstranění nádoru prsu u pacientek v časných stádiích
        - nízké riziko – hormonální terapie X vysoké riziko – agresivnější léčba (chemoterapie)
      - 70 genů
    - Tissue of Origin Test
      - Identifikace původu nádorů – metastáze, nediferencované nebo málo diferencované nádory
      - > 2000 genů
    - Řada dalších bez certifikace pro IVD (ColoPrint....)

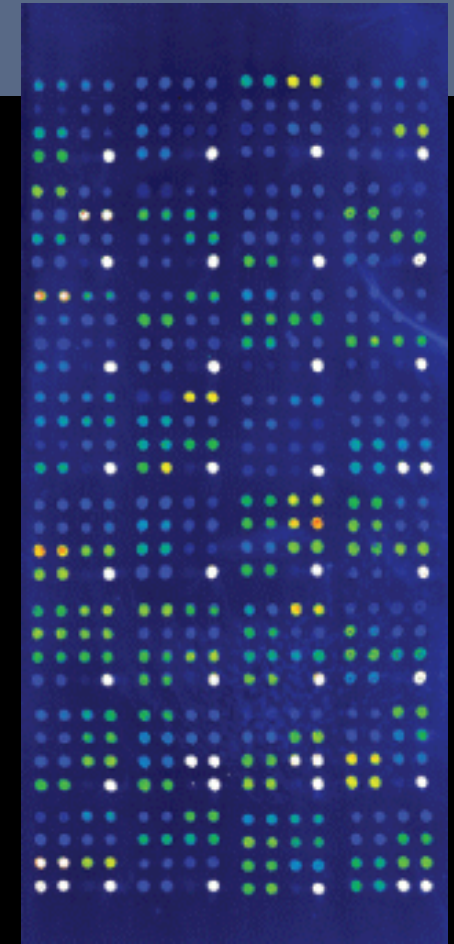
Proteinové čipy

■ Expresní

- stanovení přítomnosti a koncentrace proteinů v komplexních vzorcích
  - Protilátkové čipy
  - Lyzátové čipy
  - Antigen čipy

■ Funkční

- studium interakce proteinů s jinými molekulami
  - proteiny, peptidy, nízkomolekulární látky, oligosacharidy, DNA

Princip proteinových čipů

- Vazba protilátka-antigen - mikrosopot ELISA (Enzyme-Linked ImmunoSorbent Assay)
  - Systém využívající malé množství vázané protilátky a malého objemu vzorku je citlivější než systém se stonásobně větším objemem materiálu
  - Citlivost řádově ve femtomolech - 10^6 molekul/ml
  - Stanovení koncentrace analytu ve vzorku
    - Koncentraci přímo odpovídá množství vázaného analytu

(Ekins RP, J Pharm Biomed Anal. 1989)

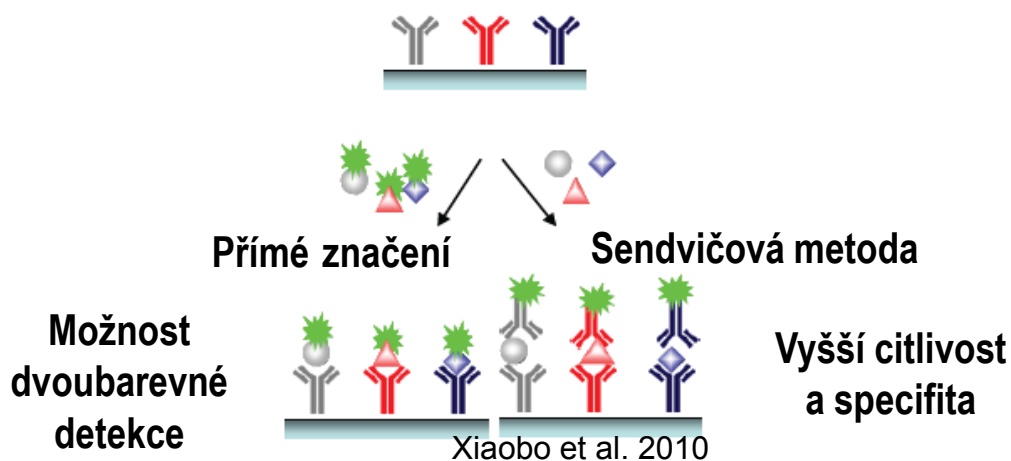
Princip proteinových čipů

- Stovky – tisíce proteinů imobilizovaných ve formě mikrospotů na pevném povrchu
  - membrány (polystyrenové, PVDF - polyvinyliden fluorid, nitrocelulosové)
  - standardní mikroskopická sklíčka
    - s chemicky modifikovaným povrchem (poly-lysin, aldehydické skupiny)
    - potažená membránou
- Detekční metody
  - Nejčastěji fluorescence
  - Enzymaticky – značení alkalickou fosfatázou, křenovou peroxidázou
  - Chemiluminiscence
  - Radioaktivita
  - Zvýšení signálu – značení biotinem – vazba na značený streptavidin
  - Hmotnostní spektrometrie

Čipy pro stanovení antigenů

Protilátkové čipy

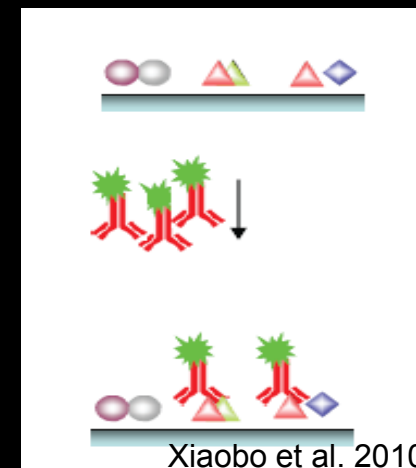
- Přímý formát (FPA- forward phase arrays)
- Na povrchu spotované protilátky
- Inkubace se vzorkem

- Detekce stovek antigenů ve vzorku
- Expresní profilování – „large-scale“ monitorování proteinové exprese
- Cílené na určité buněčné procesy (buněčný cyklus, cytokiny...)

Lyzátové čipy

- Zpětný formát (RPA – reverse phase arrays)
- Na povrchu spotované vzorky (proteinové, tkáňové lyzáty, sérum)
- Inkubace se specifickými značenými protilátkami

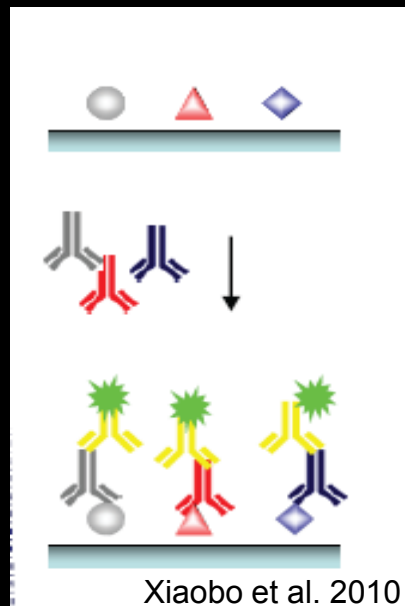

- Srovnání exprese až desítek antigenů u stovek různých vzorků
- Nevýhoda – malá hustota studovaných molekul ve spotu – pre-frafrakcionace pomocí 2D kapalinové chromatografie

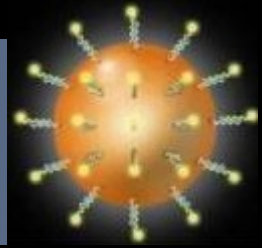
Čipy pro stanovení protilátek

Antigen čipy

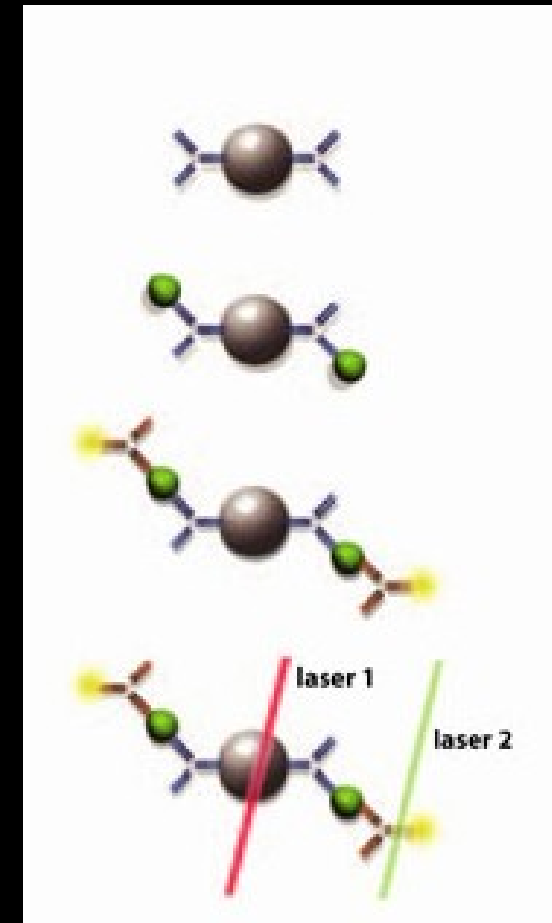
- Na povrchu spotované známé antigeny
  - syntetické proteiny, peptidy
- Inkubace se sérem obsahujícím studované protilátky
- Detekce přítomnosti protilátek ve vzorku, nejčastěji v séru

Bead array - mikrosféry

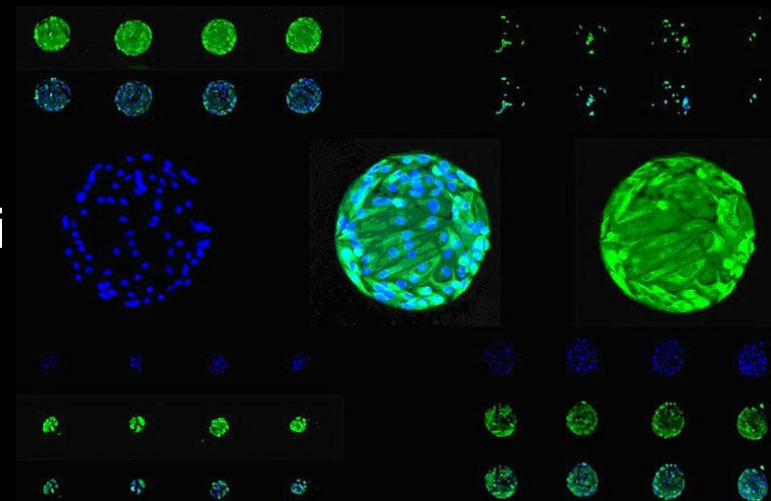
- průměr ~ 10 μm (velikost lymfocytu)
- polystyrenové nebo latexové kuličky
- „kódovány“ rozdílnými barvami nebo velikostmi
- Detekce - např. flow cytometricky
  - rozpoznávání rozdílně kódovaných mikrosfér
  - identifikace a kvantifikace proteinů ve vzorku
- Množství stanovovaných proteinů je limitováno počtem druhů mikrosfér (~100)
- Možnost automatizace
- Využití – cílené – zejména detekce cytokinů, ale např. i detekce fúzních proteinů a onkoproteinů

www.lucerna.chem.ch

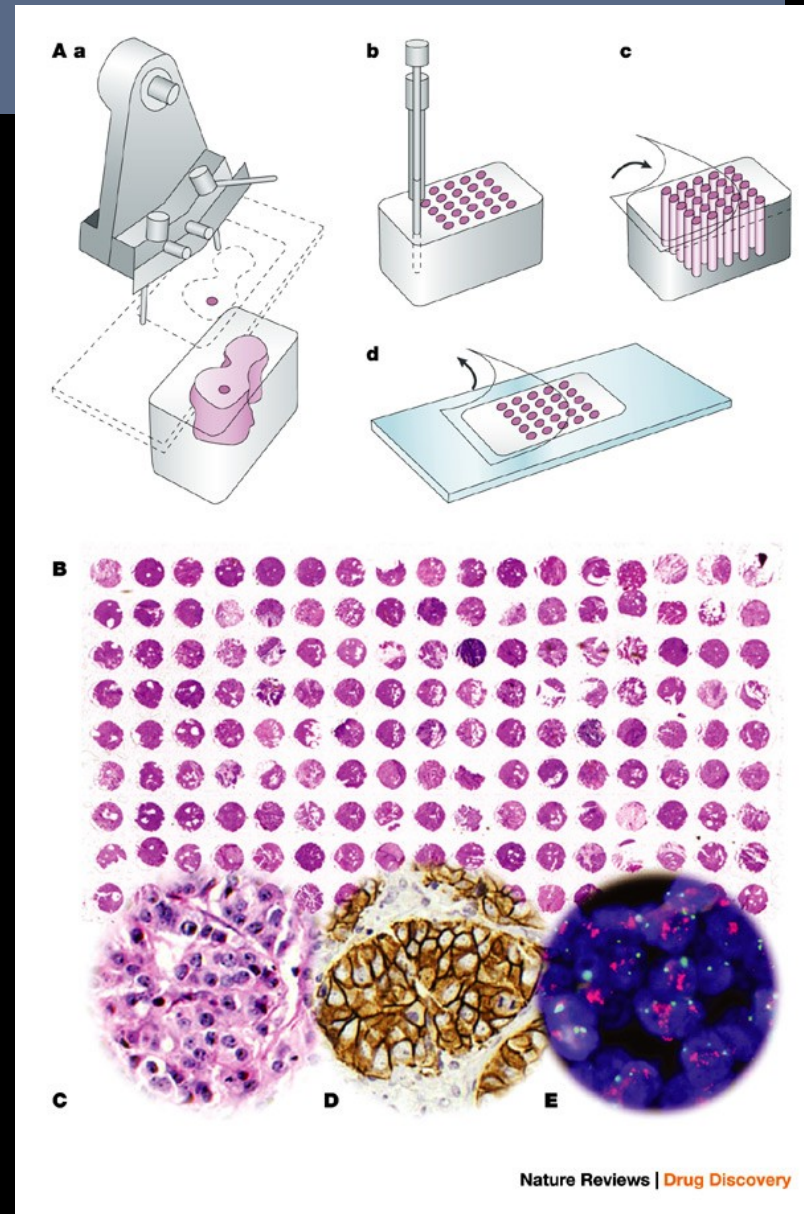
Buněčné čipy

- Přímý formát
  - Spotované protilátky
  - Inkubace s buněčnou suspenzí
- „Transfekční čipy“ - buňky rostou na povrchu čipu s naspotovanou cDNA
  - Během růstu přijmou cDNA
  - Čip se spoty buněk exprimujících různé cizorodé proteiny
- Detekce
  - Přímou mikroskopicky na sklíčku
  - Další charakterizace značenými protilátkami

Tkáňové čipy

- Varianta RPA čipů (zpětný formát)
- Spotují se celé vzorky tkání např. bioptických
- Inkubace se značenými protilátkami
- Velikost spotu 0,6 - 2mm

Funkční čipy

- Studium interakce s jinými molekulami
  - Inkubace s jinými proteiny, DNA, malými molekulami (oligosacharidy, terapeutika, ...)
- Studium posttranslačních modifikací
- Studium enzymatické aktivity
- Studium kofaktorů a inhibitorů
- Studium interakcí ligand-receptor

protein - DNA

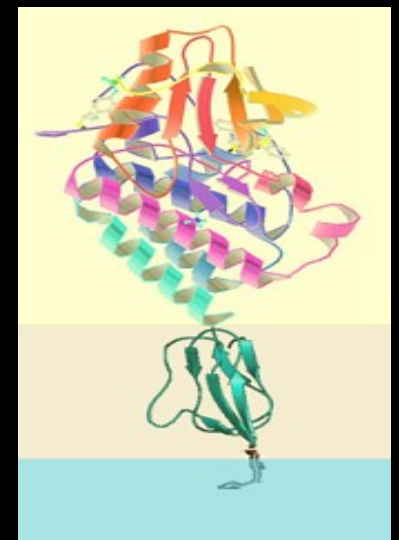
protein - protein

enzym - substrát

Spotovány nativní proteiny

- Potřeba zachování struktury a biologické aktivity
- Nespecifická vazba přímo na povrch
  - Adsorpce
  - Kovalentní vazba přirozených chemických skupin proteinu na upravený povrch
  - Aktivní část proteinu může být schovaná, problém zachování konformace
- Chemoselektivní vazba – připojení chemické skupiny na definovanou pozici proteinu → specifická reakce s komplementární chemickou skupinou na povrchu sklíčka
  - Orientovaná pozice na sklíčku
- Imobilizace přes specifický rekombinantní tag
  - Zachování orientace, konformace, funguje jako „spacer“

Další typy funkčních čipů

- Doménové čipy
  - Spotovány pouze jednotlivé domény proteinu
  - Pochopení protein-proteinových interakcí
- Peptidové čipy
  - Inkubace s proteiny, DNA, malými molekulami (oligosacharidy, terapeutika, ...)
- Čipy s chemickými knihovnami
  - Inkubace s proteiny (enzymy, receptory...)
  - Studium inhibitorů, studium ligand-receptorových interakcí-
vyhledávání terapeutik

Typ čipu		Molekuly imobilizované na čipu	Stanovované molekuly	Inkubace	Počet spotů	Použití
expresní	protilátkové (přímý formát)	známé protilátky	antigeny	neznámý vzorek - proteinový lyzát	1000	proteinové profilování
	lyzátové (zpětný formát)	neznámý vzorek - proteinový lyzát	antigeny	známé protilátky	1000	proteinové profilování
	antigen čipy	známé antigeny	protilátky	neznámý vzorek – protilátky v séru	1000	stanovení přítomnosti protilátek v séru
	funkční	protein- protein protein- DNA, RNA protein- nízkomolek ulární látky Enzym- substrát	známé proteiny v nativním, funkčním stavu nebo peptidy, nebo chemické látky	partnerské molekuly interagující s proteiny nebo proteiny	100	studium interakcí proteinů s partnerským i molekulami

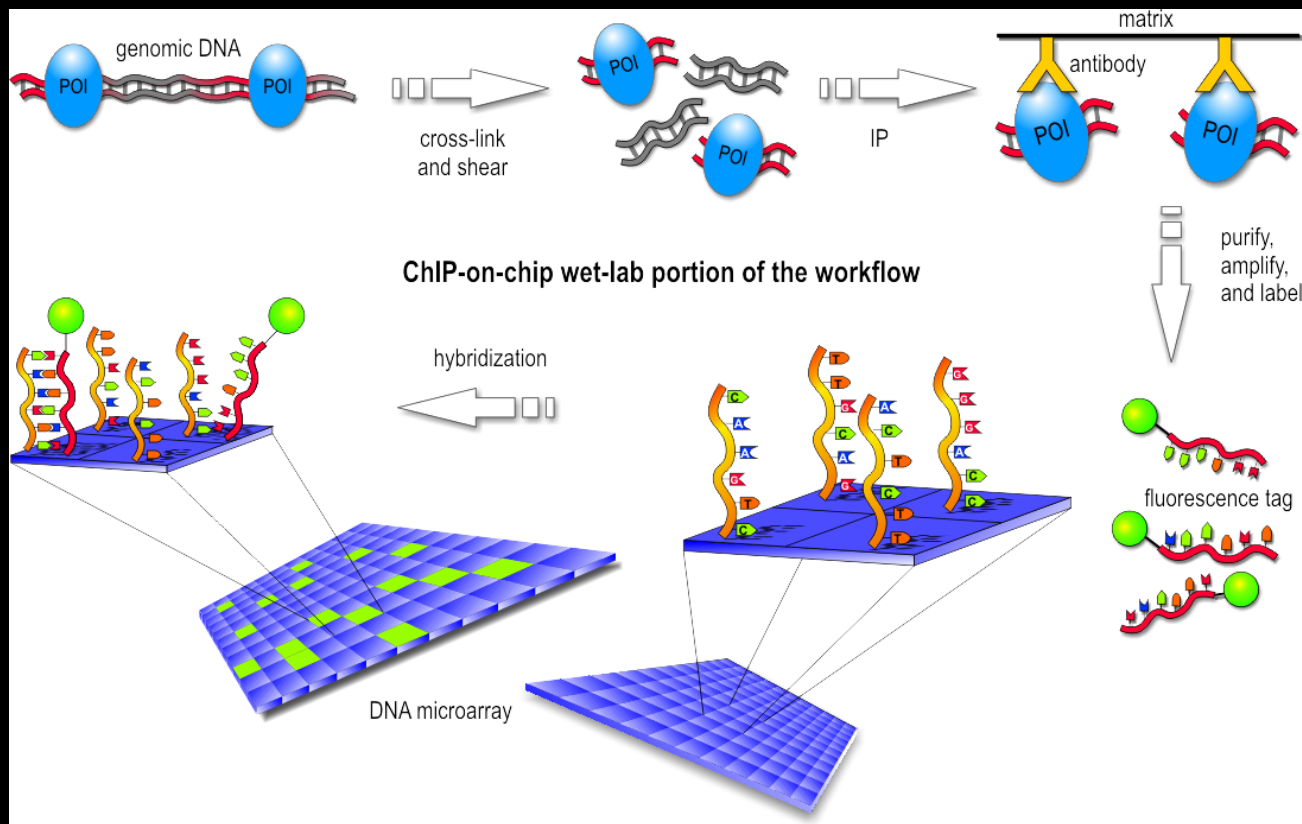

Využití

- Studium biomarkerů – diagnostické, prognostické, prediktivní
- Identifikace terapeutických cílů
- Detekce autoprotilátek, studium imunitní odpovědi

- *In vitro* diagnostika – více než u ostatních typů čipů
  - Nejčastěji diagnostika autoimunitních onemocnění
  - Diagnostika infekčních onemocnění

ChIP-on-chip (Chromatin immunoprecipitation)

- Mapování vazby proteinů na DNA
  - Např. transkripční faktory

MeDIP-chip (Methyl-DNA immunoprecipitation)

- Stejný princip – imunoprecipitace s protilátkou proti 5-metyl-cytosinu